

Mimarın formasyonunda formel mimarlık eğitiminin yeri

Huriye GÜRDALLI*, Atilla YÜCEL

İTÜ Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, 34437, Taşkışla, Taksim, İstanbul

Özet

Medya aracılığıyla iletilen görsel imgelerin egemenliğindeki gündelik hayat ortamında, mimarlığın üretim araçlarının da aynı egemen gücün etkisi altında olduğu görülmektedir. Bu çalışmada formel mimarlık eğitimi toplumsal faaliyet bütününe yansıdığı gündelik hayat çerçevesinde ele alınmıştır. Farklı disiplinlerden örnekler verilerek formel mimarlık eğitiminin toplumsal faaliyetin bütününde tanımlanan eleştiri alanı farklı açılardan okunmağa çalışılmıştır. Bu okumanın söylem ve tüketim ideolojisinin yansımaları karşısında, formel mimarlık eğitiminin sahip olduğu direnme noktalarını ortaya çıkarabileceği tartışılmıştır. Rasyonel programların ve kapalı sistemlerin etkisini yitirdiği bir dönemde, formel mimarlık eğitiminin gündelik hayatın dayattığına direnme gücüne sahip olacak şekilde yeniden kurulmasında, mimarlığın kendiliğindenliğini ve deneyimin bilgisini bünyesinde barındırmasının önemi vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Formel mimarlık eğitimi, gündelik hayat, toplumsal faaliyetin bütünlüğü.*

The place of formal architectural education on the formation of the architect

Abstract

In a medium, where the visual images of media are dominant for daily life, the tools of architectural practice are under the same dominant power. From the moment that architecture needed to be legitimate within the society, the discourse of architecture became one of the components of the architectural production. Formal educational institutes are taken into consideration as one of the translation of social, cultural, and political values and codes. The place of the formal architectural education in this unity of the social praxis can have the leading role to resist the daily life. By re-structuring itself, formal architectural education can be the motive for architectural practice, hence social praxis. The main objective of this study is to discuss the place of formal architectural education within the unity of social praxis. The discussion is enriched by making comparisons from other disciplines. The area of criticism for formal architectural education is defined within a larger system. By discussing within this frame, the answer can be searched in the system, this reading can show the resistance points to what is given by the society and media. Similar to art, education seems to have the anti-thesis of the society and can be used as an instrument to ruin the thing that is insisted as an absoluteness to the society. In a period where the rational programmes and rational theories are not valid, the importance of the contingent theories and intuitive approaches is discussed within the idea of re-structuring formal architectural education.

Keywords: *Formal architectural education, everyday life, the unity of social praxis.*

*Yazışmaların yapılacağı yazar: Huriye GÜRDALLI. hgurdalli@hotmail.com; Tel: (392) 671 11 11 dahili: 2111.

Bu makale, birinci yazar tarafından İTÜ Mimarlık Fakültesi'nde tamamlanmış olan "Mimarın formasyonunda formel mimarlık eğitiminin yeri" adlı doktora tezinden hazırlanmıştır. Makale metni 12.02.2004 tarihinde dergiye ulaşmış, 05.10.2004 tarihinde basım kararı alınmıştır. Makale ile ilgili tartışmalar 31.12.2006 tarihine kadar dergiye gönderilmelidir.

Giriş

Zamanın algılanışı değişik zamanlarda değişik şekillerde insanın karşısına çıkar. Bir tren istasyonunda zaman trene binilebilen veya geride kalınan tek bir adımdır. Depremde hayat akışının tümüyle değiştii 45 saniyedir; bazen de yüzyıllık, binyıllık dönemleri kapsar.

Yakın zamanlar yargılanması zor zamanlardır. Hem artık geçmiştedir, hem de etkileri hala yaşadığı için şimdidedir. Görmek ise her zaman belli bir uzaklıktan bakmayı gerektirir. Ernest Bloch (1999) bir durumu daha iyi çözümlenebilmek için, o durumla çözümlenen arasında bir mesafe ve süre girmesi gerektiğini söyler. Aksi takdirde bakış yorumu bulanıklaştırır.

Bu düşüncenin karşısında duracak bir başka görüş ise, yakın dönemin kalıplarını biriktirmenin, bugünü anlamının ve düşünmenin bir yolu olabileceğini söyler. Bu düşünce Bloch'un uyarısına rağmen, tanımlanacak problemi çözümlenebilmek için yakın döneme bakılması konusunda kısıktır.

Her tarihsel dönem için geçerli zaman kipleri vardır. Modern öncesi dönem için 'geçmiş', modern dönem için 'gelecek' ve içinde yaşanan modern-sonrası dönem için 'şimdiki' zaman kiplerinin belirleyici olduğu söylenebilir.

İçinde bulunulan şimdiki zamanı tanımlarken Hannah Arendt (1994) insanların kollektif bir geleceği hayal etmekten uzak olmalarına bir etken olarak, 'kamusal alan'ın yok oluşunu gösterir. Arendt (1994) kamusal alanın sadece mekan değil, aynı zamanda bir zaman sorunu olduğunu şöyle dile getirir: "Eğer dünyada bir kamusal alan bulunacaksa, bu bir nesillik için kurulamaz ve sadece yaşayanlar için planlanamaz; ölümlü insanların yaşam sürelerini aşması gerekir. Açık konuşursak, potansiyel bir yeryüzü ölümsüzlüğü yönünde bir alışkanlık olmadan ne siyaset ne ortak dünya ne de kamusal alan mümkün olabilir".

Richard Sennett (1996) ise modern kamusal alanın bir 'tiyatro sahnesi'ni andırdığı düşüncesini hatırlatır. Bugünkü medya 'kamusal alan'ın

sahne rolünü üstlenmiştir. Artık her yer sahnedir. Medyanın kamusal sahnenin yerini almasıyla 'asıl' olan ve yeniden üretilenin farkı daha az önemsenmekte ve sanki gündelik yaşamın doğal bir parçası olarak kanıksanmaktadır.

Mimarlıkta da 'özellikle geç 1970'lerden beri' denmeğe alışılmış olsa da, çok daha evvelinden mimarlığın 'ne' ve mimarın 'kim' olduğunun yeniden ve yeniden tanımlandığı bir mimarlık ortamı vardır. Mimarlığın o günkü eleştirisi ve yeniden tanımlanması, mimarların en çok ne olmak istediklerini ifade etme çabasıdır. Mimar kimdir? Düzen kurucu mudur? Toplum mühendisi midir?

Mimarlar toplumda ister tarihsel olarak sahip oldukları hakları geri istesinler, isterlerse rollerini yeniden tanımlasınlar, hem kaybedileni kazanmak hem de bugünün problemlerini çözmek için mesleğin etkin organizasyonuna ve uygun bir eğitime ihtiyaç duyulmaktadır.

Bu çalışmada diğer disiplinlerden de örnekler vererek formel mimarlık eğitimi toplumsal faaliyetin bütünlüğü çerçevesinde ele alınmış ve yeniden kurulmasındaki dinamikler tartışılmıştır.

Düzen kurucu mimar

İnsanın yapı yapma faaliyetini doğadaki yaratıdan ayıran, mesela sedefli deniz kabuğundan farklılaştıran, insanın yaptığı farkındalığı ve yapının düşünsel faaliyetinin ürünü olmasıdır. İnsan bir kuş ya da arı gibi yuvasını genetik programının ötesinde bilgisi ve sezgileriyle yapar. Bir deniz kabuğu güzel olup olmadığını, yapısında simetri bulunup bulunmadığını bilmez. Deniz kabuğunun biçimi döneminin ideolojik yapısını yansıtmaz. Doğanın mekanını sahneleşmemiştir (Lefebvre, 1991).

18. yüzyıl ortalarından itibaren bilim, sanat ve mimarlık akademilerinin yanı sıra, el sanatları ve mühendislik gibi teknik okulların gelişmesiyle bilgi ve meslek arasındaki ayrımlar keskinleşmeye başlamıştır (Tanyeli, 2000). Bilgedeki uzmanlaşma ve mesleki uzmanlaşma, yapı üretimiyle ilgili mesleki kimliklerin de çoğalıp farklılaşmasına yol açıyordu. Mimarlığın öğretim

birliği ve değerler sistemindeki bütünlük parçalanmağa başlamıştı.

18. yüzyıldan itibaren görülmeğe başlayan ve Michel Foucault'nun (1982) dikkat çektiği bir başka özellik de dönemin şehir raporlarında, mimarlık ve şehirciliğin kayda değer yer tuttuğudur. Önceki dönemlerde de mimarlığın politik boyutu olsa da, o zamana kadar iyi yöneticilik şehirlerin ve mimarlığın iyi organize edilmesiyle bu kadar doğrudan ilişkilendirilmiyordu.

Bu anlayış mekanın kavranışındaki bir değişimi beraberinde getiriyordu. Şehir mekanı aynı zamanda devrim alanı, koleranın yaşandığı mekanlar, işçilerin konut mekanları olarak önem kazanıyordu. Şehir mekanının organizasyonunda söz sahibi olan artık mimarlardan çok mühendislerdi. Egemenlik alanı mimarın idaresinden çıkmıştı (Foucault, 1982). Bir taraftan da yapıların sadece içleriyle değil dışlarıyla da bir mekan tarif ediyor olması, mimarın toplumsal faaliyeti için yeni bir açılımı anlamına geliyordu (Lefebvre, 1991).

Mimarlık disiplininin diğer disiplinlerin müdahalesi altında olmasıyla mimar, yaptıklarını adlandırma ve haklı çıkarma gereği duyuyordu. Mimarlar böylece ilk mimarlık söylemlerini üretmeğe başladılar, çünkü mimarlık söylemleri meşruiyet arayışının aracı olarak gündeme gelir.

Bauhaus ve sosyal mekan

Walter Gropius toplum için yeni bir dünya kurma, düzenleme söylemini eğitim programına da taşıyarak mimarlığın uygulaması ve eğitimin aynı hedefler doğrultusunda çalışmasını amaçlamıştı. Gropius Bauhaus'un 1919'daki programını açıklarken şöyle seslenmektedir: "Tüm görsel sanatların nihai amacı bütün bir yapıdır. Birlikte mimari, heykel ve resim sanatının tek bir bütünlük içinde kucaklayacak ve bir gün bir milyon işçinin ellerinde yeni bir inancın kristal simgesi gibi göğe doğru yükselecek geleceğin yeni strüktürünü arzulayalım, tasarlayalım ve yaratalım" (Conrads, 1991).

Mekanın ve üretiminin farkındalığının tarihinde Bauhaus'un özel bir yeri vardır. Bauhaus, me-

kanı gerçek bağlamına yerleştirmekten daha fazlasını yapmış, yeni bir mekan kavramı geliştirmiştir. 1920'lerde I. Dünya Savaşı'nın hemen ertesinde, gelişmiş ülkelerde halihazırda pratik alanda uygulanan, ama rasyonel olarak adlandırılmayan, endüstrileşme-şehirleşme ve iş alanları-konut alanları arasında bir bağ keşfedilmişti. Bu bağ teorik düşünceyle birleştiği anda, bir projeye hatta bir programa dönüşmüştü. Bauhaus düşüncesine göre ister sabit binalar olsun, ister hareketli mobilya olsun, bunların birbirleriyle ve bütünlü ilişkileri olmaksızın, mekanda birbirlerinden bağımsız yaratılamazlardı. O dönemin öncesindeki dönemde sanatsal gruplar zenginlerin zevki veya sanatçının dehasıyla anıtları, şehirleri, mobilyaları öznel kriterlere göre yaratıyorlardı. Bu anlayış belli stilde mekanlar oluşturmuş fakat neden orada bulunduğunu rasyonel olarak tarif edememişti. Yeni anlayış formları, fonksiyonları ve strüktürleri bütüncül bir anlayışla bir araya getirip global bir mekan üretme anlayışydı (Lefebvre, 1991).

20. yüzyılın üçüncü çeyreğine gelindiğinde bir taraftan da insan aklına, insan zihninin soruları algılama, çözümlenme yeteneğine, rasyonel düşünceye olan inanç sarsılmaktaydı. Bilim hem nihai gerçeğin kaynağı olarak hem de nükleer tehditin sorumlusu olarak görülüyordu. Artık insanların yeni soruları vardı (Roth, 2000).

Toplumsal üretimde bütünlük ve kopukluk

Her toplumun varolması için bir yandan üretim yaparken diğer yandan üretim koşullarını, üretici güçleri ve var olan üretim ilişkilerini de yeniden üretmesi gerekir.

İnsanın temel etkinliği olmasından itibaren eğitimin, toplumsallaşma ile eş anlamlı ve bütünlük içinde olması, eğitimi ideolojilerin önemli bir bileşeni haline getirmiş ve yapılandırmış, amaçlı ve planlı eğitim sistemlerinin kurulmasına yol açmıştı. Toplumsal, siyasal ve kültürel değerlerin ve kodların iletilmesi görevi de resmen bu eğitim kurumlarına verilmiş oluyordu (Kaplan 1999).

1930 ve 1942 yılları arasında praksis sorununu merkezileştirmeye yoğunlaşan Frankfurt Oku-

lu'nun sanat-toplum ilişkisi düşüncesinde, iki temel boyut vardı: Bunlardan birincisi sanatın topluma dayatılanın mutlaklığını bozmasının, farklı olanın 'öteki'nin varlığını srdrebilmesinin en önemli aracı olmasıydı. İkinci boyut ise modern toplumun yapısının kendisini oluşturduğu parçalar üzerinde giderek daha belirgin bir egemenlik kurduğu ve genelin tikeli kuşatmışlığının giderek artmakta olduğuydu: "Genelin kendi içindeki parçaları belirleyebildiği koşullarda, bütün içindeki parçaların alternatifleri koruyabilme ve daha sonrasında uygulayabilme şansları da güçlü değildir" (Dellaloğlu, 2001).

Formel mimarlık eğitiminde rasyonel teorinin yeri

II. Dünya Savaşı'nı takip eden yıllarda formel eğitim kurumlarında rasyonel eğitime karşı bir yöneliş görülüyordu. Fonksiyonalizm, rasyonalizm, morfolojiler, tipolojiler, yapısal teknikler bütün bunlar bir Şekilde Avrupa'daki mimarlık okullarının eğitim programlarını desteklemekteydi. 'İnsanlığın iyiliği' için üretilen çalışmanın temelini rasyonel düşünce ve metodoloji oluşturmaktaydı (Till, 2000).

Rasyonel teorinin bazı temel zellikleri Őyledir: Birincisi geçerli hale getirilebilmesidir; hipotez-deney-kanıt olarak lineer Şekilde gelişir. İkincisi teori metoda dönüştürülebilmesidir. Üçüncüsü de teorinin sürekli olarak rafine edilebilmesiyle her zaman mkemmел çözüme ulaşmağa çalışmasıdır. Bu karakteristikleri rasyonel teoriyi mimarlık o-03-kulları arasında bir öğretme modeli olarak uygun hale getirdiği düşünülebilir. Öğrenci doğrusal bu yolla yönlendirilir ve ğretmen her zaman öğrencinin önünde olmasıyla otoritesini belirler. Hedef ve metod her zaman öğreticinin kontrolündedir (Till, 2000). Rasyonel teori düzen kurmanın teorileşmiş halidir.

Teorinin ve pratiğin ayna yansımaları etkisi bütün rasyonel temellendirilmiş teorilerde görülebilir. Bu sistemde teorinin algılanışı pratiğin faaliyeti olarak ne zaman en iyi yansırırsa, o zaman ideal sisteme ulaşılmış olduğu düşünülür.

Mimarlıkta kendiliğindenlik ve sezgisellik

Mimarlık doğası itibariyle şarta bağlı bir disiplindir; sistematik yöntemlerin gerisinde de bir dizi güce dayanır. Binaların inşa edildikten sonra ne Şekilde var olacaklarını hesaplamak mümkün olamaz, müşterilerin tasarım sürecindeki değişen hevesleri önceden bilinemez, cephelerin mükemmeliyetini bozan yağmur ve hava kirliliği engellenemez ya da binaların üretiliş ve kullanılışını Őekillendiren politik ve ekonomik Őartlar kontrol edilemez.

Mimarlık gibi bir disiplinde öğrenciler değişikliklere tepki verecek Şekilde eğitilmelidirler. Eğitime alternatif bir bakış, durumlara verilecek tepkileri öğretmek değil, bu durumların yaşayışı hangi yollarla etkileyeceğine bakma yolunu öğretmektir (Till, 2000).

Mimarlık eğitiminde rasyonel düzenden sıyrılmak sezgiselliğe başvuru oranıyla ilintilidir. Farkında olmadan insana ulaşan sezgisel bilgi, bilinci zihindeki kurallar dizisinden kurtarır ve böylelikle açık uçlu problemlere çözümler bulunmada ve olasılıklar oluşturmada gerek duyulan güçlü araç olabilir (Small, 1997).

Sonuç

Genelin dayattığı söylem ve görsel mesajların bulanıklığından gündelik hayatın dayattığı öğretiden sıyrılabilme için açık uçlu problemlere ve tanımlara, sezgiselliğe, doğru okumaya, dolayısıyla gzn arınmış bakışına ihtiyaç vardır.

1789 Endüstri Devrimi'nden bugünkü bilişim-teknoloji devrimine kadar olan zamanda, dünyadaki g dengeleri değişmiş, görelilik teorisi gibi bazı teoriler o zamana kadar doğruluğu kesin kabul görmüş bazı temel bilgilere yeni bir anlayış getirmiştir. Yine de hiç değişmeyen Őeyler vardır: İnsanlara 'iyi' yaşayabilecekleri bir ortam sağlamak bunların en önde gelenidir.

Toplum teorik olarak bu amaca hizmet etmeyi hedeflese de uygulamada yapılan bunun uzağındadır. Bugünün 'hızlı' yaşam devrinde formel mimarlık ğretimi kendini toplumun bütünlü-

ğünden bu anlamda uzak tutmaya çalışmalıdır. Bu mesafe mesleğin kendi parçalarının da kopuk olarak faaliyet göstermesi anlamını taşımaz.

Bu çalışmaya formel mimarlık eğitiminin mimarın formasyonundaki yerinin tartışılmasının eğitimi ancak mimarlık kültürü çerçevesinde ele almakla mümkün olabileceği düşünülmektedir. Bu yeri belirleyen eğitimin uzmanlaşmayı yok saymayan ancak eğitimin toplumsal bütündeki yerini kaybetmemek olduğu görülmektedir.

Formel mimarlık eğitimi, mimarlık kültürü ve uygulaması çerçevesinde, mesleğin bilgisinin üretildiği ve aktarıldığı ortamlar olarak yeniden kurulma potansiyeline sahiptir. Bu süreçte formel mimarlık eğitimi bünyesinde bilimsel bilginin yanısıra mimarlığın kendiliğindenliğinin ve sezgisel bilginin yer bulması, formel mimarlık eğitiminin toplumsal faaliyet bütünündeki öncü rolü üstlenmesinde ihtiyaç duyduğu eleştirel düşüncenin oluşması açısından önemli bir değere sahiptir.

Kaynaklar

Althusser, L., (1994). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, Çev. Yusuf Alp, Mahmut Özışık, İletişim Yayınları, İstanbul.

Arendt, H., (1994). *İnsanlık Durumu*, Çev: B.S. Şener, İletişim Yayınları, İstanbul.

Bloch, E., (1999). Edebiyatta Şimdiki Zaman, Çev. K. Atakay, *Defter*, Sayı:37, Metis Yayınları

Conrads, U., (1991). *20. Yüzyıl Mimarisinde Program ve Manifestolar*, Çev: Dr. Sevinç Yavuz, Şevki Vanlı Yayınları, İstanbul.

Dellaloğlu, B. F., (2001). *Frankfurt Okulu'nda Sanat ve Toplum*, Bağlam Yayınları, İstanbul.

Foucault, M., (1982). Space, Knowledge and Power, interview with Paul Rabinow- March 1982, *Architecture theory since 1968*, Ed. K. Michael Hays, the MIT Press, USA.

Kaplan, İ., (1999). *Türkiye'de Milli Eğitim İdeolojisi ve Siyasal Toplumsallaşma Üzerindeki Etkisi*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Lefebvre, H., (1991). *The Production of Space*, Çev. Donald Nicholson Smith, Blackwell Publishers.

Roth, M. L., (2000). *Mimarlığın Öyküsü, Öğeleri, Tarihi ve Anlamı*, Çev:Argün Akça, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.

Sennett, R., (1996). *Kamusal İnsanın Çöküşü*, Çev: A. Yılmaz, S. Durak, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Tanyeli, U., (2000). Türkiye'de Mimar Kimlikleri Kısa Bir Tarihçe, *Arredamento Mimarlık* 2000/06, 88-92.

Till, J., (2000). Too Many Good Ideas, Architectural Strategies and Design Methods, *18th EAAE Conference*, 1-3 November, Delft University of Technology, Netherlands.

Small, M., (1997). Intuition, Union of the Senses. <http://www.arch.columbia.edu/DDL/cad/A4604/S99/Small/intuit.html>